

УДК 130.2

Культура у просторі глобалізації.

О. Бойко
ВДНЗ «УАБС НБУ»

В статі розглядається вплив глобалізаційних процесів на розвиток культури в сучасному світі. Звернуто увагу на трансформацію культури під впливом глобалізації та значенні етнічної культури для існування людства. Акцентовується увага на появі нових концепцій конструювання нової системи цінностей - глокалізація, мультикультуралізм.

Ключові слова: глобалізація, глокалізація, мультикультуралізм,

В статье рассматривается влияние глобализации на культуру в современном мире. Обращено внимание на трансформацию культуры под влиянием глобализации и на значение этнических традиционных культур для существования человечества. Акцентируется внимание на появлении новых концепций конструирования новой системы ценностей – глокализация, мультикультурализм.

Ключевые слова: глобализация, глокализация, мультикультурализм.

In the article influence of globalization is examined on a culture in the modern world. The danger of loss is underlined in the epoch of globalization of ethnic traditional cultures of evolutionary development of humanity.

Keywords: globalization, glocalization, multicultural.

Глобалізація, як відомо, це процес, наслідком якого, є прорив у світ новітніх інформаційних технологій, розширення технічних можливостей, які по своїй природі є масштабними. В результаті відбувається активний вплив на усі сфери людського життя - економіку, політику, культуру, мову, освіту, духовно-моральні устої людини, міжетнічні та міжконфесійні відносини. Йде процес глибинних змін у способах та типах діяльнісного і міжособистісного спілкування. Зрештою, всі сторони життєдіяльності втягуються у все зростаючий темп засвоєння та обміну інформацією та набувають якісно нових рис. Різновекторний, потенційно конфліктний та кризовий характер потоків глобалізації утворює постійні розриви або диз'юнкції різних аспектів життя людей у часі, у просторі та особливо у їх індивідуальній свідомості. Більш того, переломлення глобалізації в просторі культури, у фокусі множинності культурних світів, ініціює мінливість як всередині культурних систем, так і у просторі їх взаємодії.

Глобалізація, і як світоглядна ідея, і як стратегія, досліджувалася багатьма спеціалістами різних галузей. Загальнотеоретичний напрямок західної філософії

представлений працями С. Хантінгтона, Ф. Фукуяма, Ж. Атталі, З. Бжезинського, Г. Кісенджера, Дж. Розенау, К. Поппера, І. Валерстайна, Р. Робертсона та іншими. Процес цей розуміється ними як «зіткнення цивілізацій» (Хантінгтон), як геополітичне перевлаштування світу, яке супроводжується розповсюдженням гегемонії наддержав на інші, менш розвинуті, країни (Кісенджер, Бжезинський), як «кінець світу» (Фукуяма), як «інформаційне суспільство» (Кастельс), як «глобалізоване суспільство» (Бека), як остаточна перемога та розповсюдження на весь світ західних цінностей, як процес поступового подолання державами своїх національних інтересів та становлення глобального громадянського суспільства. Такі висновки є наслідком взаємопроникнення національних економік, інтернаціоналізації фінансів, посилення ролі могутніх ТНК у світі, формування всезагальних особистих орієнтацій, очікувань, цілей, які притаманні всім людям без врахування їх державної належності, національної, соціокультурної, професійної ідентичності. Достатньо уваги цій темі приділяється і українськими фахівцями різних напрямків - В. Білецьким, О. Білорусом, В. Ляхом, М. Шепелевим та іншими вченими.

Слід зауважити, що у тріумфальній ході глобалізації, яка втягує у свою орбіту все нові і нові країни світу, проблеми, які постають у XXI столітті, відрізняються від проблем минулого. Так, XX століття чітко виявило невідповідність між глобальними проблемами, з якими зіштовхується людство, та обмеженими, як правило, національно-державними засобами та методами їх вирішення. А також окреслилися питання щодо формування відносин у рамках мегасуспільства.

Але сьогодні найбільш складний та, мабуть, більш важливий комплекс проблем, з яким стикається людство у процесі глобалізації - це культурна різноманітність, а точніше спроби її уніфікації. Взагалі глобалізація тягне за собою трансформацію всієї системи соціальних зв'язків індивіда. Вона розкріпає особистість, звільнює її від жорсткої прив'язки до певного середовища, відкриває безліч можливостей вибору життєвих стратегій. В той же час глобалізаційний простір, який постійно розширюється, об'єктивно ставить людину перед проблемою внутрішнього самовизначення, побудови своєї ієрархії ідентичностей.

В зв'язку з цим вона багато набуває, але багато чого і втрачає. Перед нею постає нелегке завдання - знайти своє місце в новому світі, при цьому не втративши себе як особистість.

Отже, необхідність даного дослідження обумовлено особливостями сучасного соціокультурного розвитку, що є специфічним вираженням тенденцій уніфікації, гомогенізації культури. Як наслідок глобалізаційних процесів - відбувається поступове зменшення культурного різноманіття у світі. Коротше кажучи, йде процес уніформенізації різних культур.

Сама по собі проблематика, що пов'язана з дослідженням процесів глобалізації не є новою. В економічному та політичному планах цей феномен аналізується, як уже зазначалося, досить активно, а ось соціокультурні аспекти потребують більш ретельних як теоретичних так і практичних розробок. Взагалі, наукових досліджень, стосовно впливу глобалізації на етнічну культуру та особистість в контексті її ментальності, існує, поки що, недостатньо. І це тоді, коли ця проблема набуває гостроти та важливості. Саме сьогодні традиційні моделі соціокультурного буття людини зазнають різких трансформацій, кристалізуються у принципово нові механізми транскультурної комунікації між співтовариствами, які мають різний культурний генезис. Більш того, виникають раніше неіснуючі форми та механізми соціокультурного самовизначення без прив'язки до фізичного положення індивіда у просторі сучасного світу. Сучасна глобальна культура, замість того щоб бути засобом збагачення окремих культур у ході їх рівноправного діалогу, маючи для цього всіх можливості комунікаційних та інформаційних технологій, перетворюється у безлику, масову, тотально уніфіковану. В результаті багато чого втрачають всі культури без винятку. Так, наприклад, етнічні культури лишаючись генетичної специфіки асимілюються. Руйнується сприйняття базових архетипів, на яких формується культурна ідентичність етносу, його духовно-ціннісні основи, звичаї – те, що складає самобутність народів. Підвищення динамізму та відкритості соціокультурних процесів на локальному рівні, як правило, призводить до руйнування і фрагментації структур «життєвого світу», що історично склалися, до появи масового феномену соціально-культурної «безпритульності», коли атомізований індивід «виштовхується» в єдине поле

транскультурної реальності, можливо, навіть проти власної волі. Глобальні інтернаціональні структури у сфері фінансів, політики, культури, внаслідок свого стрімкого зростання та активізації, втручаються в буття людей самих віддалених частин планети, що призводить до загострення регіональних етнічних та релігійних конфліктів, коли, позбувшись звичної самоідентифікації, індивід як би «бере напрокат» ідеологізовану псевдоідентичність. Отже, хочемо ми цього чи ні, але під впливом глобалізації сформувався новий інформаційно-комунікативний простір, що тягне за собою зміни, в першу чергу, в культурній та соціальній сферах. І тому потрібно розробити нові підходи та теорії щодо можливостей існування у нову світі, та ще не просто існування, а такого життя, яке б зберігало все культурне різноманіття для нащадків.

Аналізуючи праці сучасних дослідників глобалізму, наприклад І. Валлерстайна, який виніс у назву своєї статті риторичне питання: «Глобальна культура – спасіння, загроза чи міф?», можна сказати, що, незважаючи на переваги, які несе людству цей процес, це, все ж таки, реальна загроза людству в цілому і культурі зокрема існує. Тому, що у глобально цілісній системі етноси не збагачують один одного, а взаємопоглинаються, культури не отримуючи імпульсу для саморозкриття, самовдосконалення, нівелюються, країни не коеволюцінують, а уніфікуються. І на відміну від економіки, де поєднання розрізнених зусиль дає ефект емерджентності, сприяє росту, то сфери життя, зокрема культури, де відмінності є самоцінними – деградуєть. Засновник концепції євразійства, філолог Н. С.Трубецької писав: «якщо уявити собі культуру, творцем і носієм якої є все людство, то ясно, що безособовість і розпливчатість в такій культурі мають бути максимальними» [3, 370].

Трагічність культури у глобальному світі в тому, що вона вироджується, зникає взагалі, витісняється іншими способами впливу на духовне і соціальне життя. І тут слухним буде згадати представників культурологічного напрямку М.Я. Данилевського і О. Шпенглера, які ще у XIX столітті писали про смерть культури та її перехід у стан цивілізації. І не випадково. Сучасну західну культуру визначають, здебільшого, у термінах цивілізації, де замість культури діють раціональні технології - техніка спілкування, психотехніка, різного роду методики,

такі, наприклад, як бути щасливим, як стати багатим і таке інше. Віртуальний простір не поділяється на свій та чужий, тут не має ваги ні державна, ні етнічна, ні статеві, ні вікова, - взагалі «ніяка» приналежність користувача, крім змісту комунікації, яке позначається умовним адресатом. За висловом американського філософа Річарда Рорті настає ера «безродних космополитів».

Враховуючи те, що закони еволюції відносяться в однаковій мірі як до біологічних, так і до будь-яких інших систем, в тому числі і до культури, то становлення єдиної культури означає звуження базису розвитку людства, його еволюції, коли різноманітність завжди виступає умовою виживання організмів у середовищі, яке швидко змінюється. Тобто, у випадку необхідності, за несприятливих умов не буде моделей, зразків для відповідної адаптації, не буде зачатків, які могли б дати ростки в нових умовах. Отже, культурна політика повинна бути направлена на захист специфічних для певного суспільства традицій, форм мистецтва, побуту, образу життя, тобто всіх складових, які стають цікавими один для одного, утворюють основу для взаємного діалогічного та дружнього співіснування. Культура повинна бути усвідомлена у якості головного аспекту глобалізації, а не просто як реакція на економічне зростання. Конфлікти та зіткнення різних культур та цивілізацій - ось що є характерним сучасному багатополлярному світу. Тому в нових умовах потрібна і нова філософія - філософія взаєморозуміння, яка розглядається у контексті діалогу Сходу та Заходу, Півдня та Півночі. Головна ціль історії, як підкреслював А.Швейцер, - збереження культури та гуманізація суспільства. Криза культури є кризою не якоїсь окремої країни, регіону, а кризою всього людства. «Ті, хто сприймає нинішній занепад як щось звичайне, втішають себе думкою, що на розпад приречена якась одна культура, а не культура взагалі та що на заміну одному історичному етапу розквітне нова культура нової раси. Така точка зору є хибною. На земній кулі вже не залишилося у резерві первинних та потенційно обдарованих народів, які коли-небудь у майбутньому змогли б прийти нам на заміну у якості лідерів духовного життя.» [4, 509].

Ефективна підтримка культурної ідентичності етносів служить залогом не тільки їх самозбереження, але й збереженню «людини з властивостями» на відміну

від технізованої, одномірної, людини як такої. Джерело стійкого розвитку людства міститься у різноманітності та багатоманітності культур. Отже, культурна різноманітність є цінним спадком, де різні культури повинні знайти свої власні шляхи до реалізації свого бачення стійкого образу життя. «Глобальний світ, - пише І.А.Василенко, - необхідно створювати у діалозі цивілізацій як загальний простір багатогранності духовності - завжди відкритий та з вічним прагненням до удосконалення в процесі розуміння іншого» [1,18].

Ті процеси, які ми спостерігаємо в різних куточках земної кулі, наводять на думку, що розглядати глобалізаційні процеси неможливо у відриві від розуміння та визнання етнічного, локального. Звертаючись до розуміння етносу, можна сказати, що етнічне перебуває в сутності, а поява явного стає всезагальним. Тому міркування про глобальне - це і є міркування про локальне, про культуру певного окремого народу який входить (або втягується) у глобальний простір. За слушним висловом У.Бека глобалізація є нелінійним діалектичним процесом, у якому глобальність та локальність не існують як культурні полярності, а як об'єднані та взаємно пов'язані між собою принципи [5]. Таким чином, ми повинні наголосити про існування етнічного глобалізаційного парадоксу, який проявляється у тому, що, коли все в світі стає ближче одне до одного, стає більш космополітичним, бар'єри між націями та етнічними групами зникають, то, в той же час, етнічна ідентичність та етнічні відмінності навпаки - збільшуються.

Найскладнішим та найважливішим завданням входження етнічної культури у простір глобальної культури повинно бути не бажання лише сподобатися, а мати витримку, вміння залишатися самою собою. Відповідно сучасним реаліям ні в якому разі неможна замикатися лише у рамках своєї культури, - потрібно входити у світовий культурний простір, але входити з тим, що є - специфічними етнічними особливостями, які притаманні певній культурі - тому, що саме цей зміст і має цінність. Здобутки глобалізації та інформатизації якраз і повинні допомагати цьому. Тиражування певних етнічних зразків культури безумовно і допоможе їй «прийти в кожний дім». При такій умові можливе не тільки збереження, але й відродження та засвоєння культури та духовності народу, розвиток місцевих культур і цінностей, не повного підкорення а селективного вибіркового сприйняття

та засвоєння нового досвіду інших цивілізацій, що можливо тільки в процесі конструктивного діалогу. Суб'єктно-об'єктний, рівноправний діалог культур, які є різними за своїм культурно-історичним шляхом становлення, ціннісному ядру, ментальності - такою уявляється ідеальна модель взаємодії культур у сучасному світі. А свідомо ізоляція в даному випадку є вираженням неспроможності вийти на певний рівень, є вираженням фобії, або вимушена локалізація.

Теоретики глобалізму пропонують декілька концепцій конструювання нової системи цінностей. Соціолог Роланд Робертсон, наприклад, пропонує робити акценти на гетерогенній основі глобалізації, яка реалізується в ідеї глокалізації, що акумулює та синтезує сучасні тенденції глобалізації та локалізації. Глокалізація, як присутність локального у глобальному, все ж таки, нагадує та, по суті, так воно і є, інкорпорування елементів однієї культурної системи у простір іншої по принципу колажної зборки, і сприймається така культура як набір мало пов'язаних, фрагментарних, здебільшого ізольованих етнографічних рис, які не спираються на історико-культурний контекст.

Більш розповсюджена теорія взаємодії культур у глобалізуючому просторі - це концепція мультикультуралізму, яка передбачає інтеграцію без асиміляції. Мультикультуралізм (багатокультурність) представляє собою відносно нове явище: він виник у 70-ті роки ХХ століття у Канаді. Ця теорія виступає одночасно і як реальний соціальний рух, і як певна течія думки та ідеології. Ідея мультикультуралізму - співіснування множинності культур - продовжує традиції постмодернізму, який орієнтований на відкритість, плюралізм та взаємопроникнення культурних світів. Мультикультуралізм виступає як один з аспектів толерантності, що лежить у вимозі паралельного існування культур з метою їх взаємного проникнення, збагачення і розвитку в загальнолюдському руслі масової культури. Крім того, міжкультурний діалог передбачає глибоке сприйняття контактуючими сторонами своєї власної культури у якості передумови, яка необхідна для розуміння «іншого» культурного простору.

Але існують і певні побоювання до того, що внаслідок впровадження в життя ідей мультикультуралізму, відбудеться руйнування багатовікових культурних засад, розвинених культурних традицій і таке інше, що все це призведе до

усереднення, до єдиної масової культури. Особливо чітко ця позиція представлена у працях представників франкфуртської школи - у філософії Т.Адорно та М.Хоркхаймера. Вони першими відкрили феномен культурної індустрії, який породив масову, комерційну культуру, що називається сьогодні медійною. Ці ідеї знайшли відображення в структуралізмі (М.Фуко), ситуаціонізмі (Г. Дебор), постмодернізмі (Ж.Ф.Ліотар, Ж.Бодріяр), та інших течіях сучасної думки.

Отже, потрібно зосередити увагу на тому, що в рамках теоретичної концепції мультикультуралізму є важливий момент - це усвідомлення певним етносом своєї самоцінності, а це як раз і буде основою для самозбереження своєї культури. І тільки тоді, коли певний етнос сам себе поважає, можна репрезентувати себе іншим. Тобто, певна культура повинна бути не тільки внутрішньо багатою, а й потрібною іншим, сприйматися світом, - тоді світове товариство буде нерелекторно зацікавлене у її збереженні як у всесвітньому надбанні. При цьому ця етнічна культура повинна ще мати загальнолюдський зміст, загальнолюдські універсалії, тобто володіти всезагальними проявами: вони вже не тільки актуалізують всю сферу повсякденності, завдяки чому і кваліфікуються як загальнолюдські, але і володіють властивостями деякого імперативу, який задає конкретні нормативні зразки їх реалізації. Та, нажаль, мультикультуралізм залишається переважно більш теоретичною концепцією, яка мало застосовується на практиці. І в сьогоднішньому житті ми маємо масову версію глобальної популярної культури, де культурна продукція, будучи по суті своєї гранично стандартизованою та шаблонною, як би вдягається в «місцевий» одяг: перекладається мовою локальної культури, насичається певними знаками місцевого побуту, звичаїв, етнонімами, топонімами і тому подібним. Про це не без іронії пише Мануель Кастельс, говорячи про розповсюджену в світі «пандемію» телесеріалів, - часто єдино доступному для мас різновиду віртуальної культури, - «після вимотуючого робочого дня, коли свідомість захоплюється образами з «мільних опер» про техаських мільйонерів, дивним чином однаково знайомих як підліткам Марракешу, так і домогосподаркам з Барселони, де з щирої гордості за свою культурну ідентичність їх дивляться в перекладі на каталонський» [2, 433].

Глобалізація не рахується зі специфічним світоглядним змістом національних культур, в контексті якого ці культури тільки і мають свій особливий зміст. Якщо вилучити їх світоглядну основу, при збереженні всього предметного багатства, то ці культури втратять свою глибину. Але саме так і обстають справи в глобальних процесах сучасності. На публіку виставляються зовнішні яркі феномени тієї чи іншої культури - вони визнаються цікавими, такими що достойні уваги, але, не будучи вкоріненими у світогляд, який їх породив, ці феномени сприймаються або як екзотика, або як примха, або як нонсенс, або як забавний фольклор. І, як наслідок, будується культура яка є «нічиєю», за неї ніхто не відповідає. Тому вона здебільшого стає бездуховною, низькою, руйнуючою, злобною. Вона перетворюється в набір формалізованих реакцій на проблемні ситуації і перестає виконувати свою сутнісну функцію: вписувати людину у світ, надавати смисл її життю та буттю.

Отже, щоб не стало вимушеною необхідністю для «глобальної культури» аранжувати власну гомогенізуючу продукцію в «місцеві» тони в цілях підвищення її комерційної привабливості, - при цьому йдеться не тільки про стратегію «культурної мімікрії», не стільки про парадоксальні форми культурної адсорбції, складні процеси гібридизації, «міксування», - необхідно тверезо оцінювати наявні та перспективні можливості країни, слід визначити своє місце у глобалізаційних процесах, відшукати свій особливий, єдино правильний шлях. Особливо це стосується питань ідеології, систем цінностей, освітянських програм навколо яких можна було б об'єднати широкі верстви населення, що гарантувало б спокій та злагоду країни в динамічному та вкрай нестабільному сучасному світі. І такі програми потрібно розробляти і здійснювати уже зараз, так як бачимо, що процес культурної глобалізації є складним і суперечливим питанням та веде до неоднозначних наслідків. До числа таких наслідків відносяться стандартизація та уніфікація культур, їх гібридизація. Тому, по великому рахунку, питання про виживання етнічних культур залишається відкритим.

Література:

1. Василенко И.А. Диалог цивилизаций. – М., 1999. 218 с.

2. Кастельс М. Информационное общество: экономика, общество и культура. – М., 2002.
3. Трубецкой Н.С. Наследие Чингисхана. – М., 1999. – 464 с.
4. Швейцер А. Благоговение перед житньою. М., 1992. – 509 с.
5. Бек У. Что такое глобализация?: Ошибки глобализма - ответы на глобализацию / У.Бек; Пер. с нем. А. Григорьева, В.Седельника. – М., 2001. – 301с.

Бойко, О.П. Культура у просторі глобалізації [Текст] / О.П. Бойко // Науковий вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Серія Філософія. - Харків, 2009. - Вип. 31. - С. 55-62.